

Adalet Partisi'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı

The Justice Party's Approach to the EEC

Haydar EFE* - Funda KEMAHLI GARİPOĞLU**

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Demokrat Parti'nin kapatılmasının ardından, onun mirasını devralan, liberal ekonomi ve serbest piyasa ilkelerini savunan ve diğer sağ partileri marjinalleştirerek ülkenin ana merkez sağ partisi durumuna gelen Adalet Partisi'nin (AP) zaman içinde değişen Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yönelik yaklaşımını ortaya koymaktır. Bu kapsamda, Türk siyasal hayatının temel aktörlerinden biri olan ve yaklaşık olarak 20 yıl süren siyasi ömrü boyunca Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olmasını savunan partinin AET'ye yönelik politikaları iki farklı dönemde incelenmektedir. Partinin kuruluşundan 1971 Askeri müdahaleye kadar olan dönem birinci dönemi oluştururken, ikinci dönem 1971'den 1980 yılındaki Adalet Partisi'nin kapatılmasına da neden olan askeri müdahaleye kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Birinci dönemde, Adalet Partisi, AET ile ilişkilere programlarında, seçim bildirelerinde ve söylemlerinde geniş yer vermiş, AET ile ilişkilerin geliştirilmesi için büyük çaba harcamıştır. 1965 yılında iktidara gelmesiyle birlikte AET ile ilişkileri geliştirmek ve hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi düzenleyen Katma Protokol'ü hayata geçirmek için ciddi çabalar harcamıştır.

İkinci dönemde ise Adalet Partisi, ülkede artan ekonomik, siyasal istikrarsızlığın da etkisiyle dışa açık ve rekabete dayalı bir ekonomi ilkesini savunmak yerine ithal ikameci ve sanayiye korumaya öncelik veren bir anlayış benimsemeye başlamıştır. AP, bu dönemde tek başına iktidar olamamış, AET ile ilişkilere karşı çıkan partilerle koalisyon hükümetleri kurmak zorunda kalmış ve AET ile ilişkileri ihmal etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adalet Partisi, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Türkiye-AB ilişkileri, Türk Siyasal Hayatı, Türk Merkez Sağ ve Sol Siyasal Partiler.

Abstract

The main purpose of this study is to reveal the approach of the Justice Party (JP) towards the European Economic Community, which has changed over time, after the closure of the Democratic Party, which inherited it, advocating the liberal economy and free market principles, and became the country's main centre-right party by marginalizing other right-wing parties. In this framework, the policies of the party, which is one of the main actors of Turkish political life and advocated Turkey's membership in the European Economic Community during its nearly 20-year political life, towards the EEC are analyzed in two different periods. While the period from the establishment of the party to the 1971 military intervention constitutes the first period, the second period covers the period from 1971 to the military intervention in 1980, which

Makale Geliş Tarihi: 01.05.2023. Makale Kabul Tarihi: 19.09.2024.

Araştırma Makalesi / Künye: EFE, Haydar, KEMAHLI GARİPOĞLU, Funda. "Adalet Partisi'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı". Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 18/35, (Aralık 2024): s.15-38. DOI: 10.19060/gav.1598488

* Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: efedaydar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3307-1185.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: fundakemahli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8768-776X.

also led to the closure of the Justice Party.

In the first period, the Justice Party gave wide coverage to the relations with the EEC in its programs, election manifestos and discourses, and made great efforts to improve relations with the EEC. When it came to power in 1965, it made significant efforts to improve relations with the EEC and to implement the Additional Protocol, which regulates from the preparatory period to the transition period.

In the second period, the Justice Party, due to the increasing economic and political instability in the country, began to adopt an approach that prioritized import substitution and protection of industry, instead of advocating the principle of an open and competitive economy. During this period, the JP could not come to power alone, had to form coalition governments with parties that opposed relations with the EEC and neglected relations with the EEC.

Key Words: Justice Party, European Economic Community (EEC), Türkiye-EU Relations, Turkish Political Life, Turkish Center Right and Left Political Parties.

Giriş

1960'lı ve 1970'li yıllar, Türkiye-AET ilişkilerinin tüm tarihi boyunca en sorunlu dönemlerden biridir. Bu döneme damgasını vuran aktörlerden biri yaklaşık 11,5 yıl ülke yönetimini elinde bulundurmuş ve muhalefette olduğu yıllarda da ülke politikasında söz sahibi olmuş Adalet Partisidir (AP), Bu makalenin temel amacı, 1960 askeri müdahalesinin ardından Demokrat Parti (DP) ekolünün devamı olarak kurulan ve merkez sağdaki ana akım parti olarak 1960-1980 arası dönemin en önemli aktörlerinden biri olan AP'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) bakışının dönemin çalkantılı ekonomik ve siyasi atmosferinde zaman içinde nasıl değiştiğini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, AP'nin kurduğu hükümetler ve politikaları hakkında önemli bilgiler veren hükümet programları, partilerin programları, tüzükleri, TBMM konuşmaları ve seçim bildirgeleri başta olmak üzere temel belgelerin yanı sıra parti liderlerinin ve yetkililerinin eylem ve söylemleri de analiz edilmektedir.

12 Eylül 1963 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) büyük ortağı olduğu koalisyon hükümetinin başbakanı olan İsmet İnönü tarafından imzalanan Türkiye-AET ortak üyelik ilişkisini düzenleyen Ankara Antlaşması'nı sahiplenen ve Batı ile ittifakın güçlendirilmesine çalışan ve kapsamda AET'ye üyelik hedefini program ve seçim bildirgelerine koyan AP, iktidara geldiği 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ilişkilerin geliştirilmesi için ciddi çabalar harcamış ve ortaklık ilişkisinin ikinci dönemini başlatan Katma Protokol'ü de imzalamıştır. Bununla birlikte, 1971 Askeri Muhtırası sonrasında merkez sağ ve solun iki büyük partisi tarafından sahiplenilen ve hedef olarak program ve seçim bildirgelerine konulan AET'ye üyelik hedefi konusundaki görüş birliği zamanla ortadan kalkmış, üyelik fırsatının kaçırılmasına yol açan iç ve dış gelişmeler ortaya çıkmıştır. Sağda yeni partilerin ortaya çıkmasıyla güç kaybederek tek başına iktidar olamayan AP'nin koalisyon ortaklarının etkisiyle 1970'li yıllar boyunca AET ile ilişkileri ikinci plana atması ve Türkiye'nin Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirilmemesi ve AET'ye Yunanistan'ın başvurusunu takip ederek başvuruda

bulunulmaması nedeniyle tam üyelik fırsatının kaçırılmasına yol açan gelişmeler sebepleri ve sonuçları ile birlikte ele alınmaktadır.

Türkiye'nin AET'ye Ortaklık Başvurusu ve Ankara Antlaşması

29 Ekim 1923 tarihinde TBMM açılışında “Medeniyet arzu edip de Batıya yönelmemiş millet hangisidir”¹ diyen Atatürk'ün yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin batılılaşma çabaları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Türkiye, iki rakip kampa bölünen dünyada Batı Bloku içinde yer almış, NATO ve Avrupa Konseyi ve sonradan OECD'ye dönüşecek olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) gibi Batılı uluslararası örgütlere katılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında aralarındaki düşmanlıklara son vermeyi ve Avrupa'ya barış ve refah getirmeyi amaçlayan altı Avrupa devleti, 25 Mart 1957 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurmuştur. Ekonomik bakımdan gelişmekte olan ülkeler olarak görülen Yunanistan ve Türkiye'nin tam üyelik müracaatı yapmaları kabul görmemiş, onun yerine, bu ülkeleri tam üyeliğe hazırlamak amacıyla antlaşmanın 238. maddesinde² düzenlenen ortak üyelik rejimi oluşturulmuştur. İlk olarak, Yunanistan, Mayıs 1959'da, ardından Türkiye, 31 Temmuz 1959 tarihinde AET'ye ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur.

1961 Askeri Müdahalesinden sonraki ilk seçimlerde AP ile koalisyon hükümeti kuran CHP'nin Dışişleri Bakanı Selim Sarper, tarafından kesintiye uğrayan Toplulukla ilişkilerin devam ettirilip en kısa zamanda tamamlanacağı açıklaması yapılmıştır. Yeni CHP hükümeti, AET ile ilişkileri geliştirmek için Topluluğa yönelik politikaların belirlenmesine yardımcı olacak özel bir komite kurmuştur. Sarper'den sonra Dışişleri Bakanı olan Feridun Cemal Erkin AET üyelerini etkilemek için diplomatik girişimlerde bulunurken, Başbakan İnönü, ilk olarak Fransız vetosunun kaldırılması için çalışmasını istemiştir. Bu çabalar sonuç vermiş, 15 Mayıs 1962'de Konsey, askıya alınan müzakerelere başlama kararı almıştır³.

Ortaklık ilişkisi kurmak için iki taraf arasında Eylül 1959'da başlayan ve yaklaşık dört yıl süren müzakereler 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile AET Arasında Ortaklık Yaratın Antlaşma'nın⁴ (Ankara Antlaşması) imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Başbakan İsmet İnönü, antlaşmanın imzası sırasında yaptığı konuşmada Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu “*insanlık tarihi boyunca insan zekasının vücuda getirdiği en cesur eseri*” olarak nitelendirerek “*Türkiye'yi ebediyen Avrupa'ya bağlayacak antlaşmayı*”⁵ imzalamıştır.

Ankara Antlaşması'nın temel amacı antlaşmanın 28. maddesinde “*Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu Kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türki-*

1 Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1947, 2013, Eskişehir, s. 72.

2 Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma, s. 265, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>, (30.03.2023)

3 Ekrem Yaşar Akçay, “1970'lerde Siyasi Partilerin Gözüyle Türkiye'nin AET'ye Bakışı: AP, CHP, MHP, MSP, DP2 ve TKP Örnekleri”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:4 Sayı: 7, 2012 Güz (s.25-45) s. 28-29.

4 Ankara Antlaşması-Türkiye İle Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Ortaklık Yaratın Antlaşma, 12 Eylül 1963, https://www.ab.gov.tr/_117.html, (31.01.2023)

5 Cumhuriyet Gazetesi, “Ortak Pazar Nesillere Bırakılacak Mirastır”, 13 Eylül 1963, 1.

ye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler” şeklinde ifade edilmiştir. Böylece, Türkiye için tam üyelik hedefi belirlenmiştir⁶. 33 maddeden oluşan ve çerçeve bir anlaşma olan Ankara Antlaşması, ortaklığın genel ilke ve kullarlarını ortaya koymuştur. Türkiye'nin AET ile zaman içinde, yavaş yavaş bütünleşmesini amaçlayan antlaşmada, Türkiye-AET ortaklığı Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem şeklinde üç döneme ayrılmıştır.

Kuruluşundan 1971 Askeri Müdahalesine Kadar AP'nin AET'ye Yönelik Yaklaşımı

10 yıllık Demokrat Parti iktidarına son veren 1960 Askeri müdahalesi sonrasında 1960'larda yeni kurulan Yeni Türkiye Partisi'nin (YTP) yanı sıra 1961 yılında kurulan Adalet Partisi (AP), askeri müdahalenin bir ürünü olarak görülmelidir. AP, YTP ve askeri müdahaleden önce kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak onun oy tabanını hedeflemişlerdir. Ancak, CMKP ve YTP temelde Demokrat Parti iktidarına karşı oluşları ve 27 Mayıs döneminde bu iki partiden bakanlar olması, DP'li seçmenleri AP'ye yönlendirmiştir. Öyle ki, AP, yaklaşık 20 yıllık ömründe YTP ve CKMP'yi marjinalleştirmiş, CHP'nin ise koalisyon hükümetleri dışında tek başına iktidara gelmesini engellemiştir⁷.

DP'nin mirasını devralarak merkez sağı yeniden oluşturan AP, DP'nin hatalarından da bir ölçüde dersler çıkarmış ve 1960'lı yıllar boyunca askeri rejimin çizdiği sınırlar içinde hareket etmiştir. Ayrıca, 1961 anayasasının getirdiği Anayasa Mahkemesi ve Cumhuriyet Senatosu gibi yürütme organının gücünü kontrol altında tutacak kurumlar da bu politikaya katkıda bulunmuştur⁸.

Parti yönetimi ve yerel örgütleri eski DP taraftarlarına dayanan Adalet Partisi'nin örgütü ve seçmenleri 1961 anayasasını referandumda desteklememiştir⁹. AP, 1961 Anayasası referandumunda gizlice yürüttüğü “hayır” kampanyasının etkisiyle % 38.3 “hayır” oyu çıkması, AP'nin gücünün göstergesi olarak sayılabilir¹⁰. Bu yüzden, anayasa, ancak % 61.74 halk desteği kazanabilmiştir¹¹.

AP'nin AET'ye yönelik politikaları ve yönelimlerini iki dönemde incelemek yararlı olacaktır. Birinci dönem, 1961 yılındaki kuruluşundan 1971 yılındaki Askeri Müdahale arası gelişmeleri kapsarken; ikinci dönem, söz konusu darbeden, 1980 Askeri Müdahalesine kadar olan dönemdir¹².

6 Ankara Antlaşması, a.g.e.

7 Filiz Demirci Güler, Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay: Adalet Partisi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 30-32.

8 Deniz Cenk Demir, “Altmışlı Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat'tan Adalet Partisi'ne Merkez Sağın Sancılı Serüveni”, Türkiye'nin 1960'lı Yılları, (Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar) İletişim Yayınları, 1. Baskı 2017, İstanbul, s. 483-484.

9 Yunus Emre, CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol, Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s.59.

10 Filiz Demirci Güler, a.g.e., s. 30-32.

11 YSK, 9 Temmuz 1961 Anayasa Değişikliği Halk Oylaması Sonucu, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1961Referandum/9-Temmuz-1961-Halk-Oylamas%C4%B1.pdf> , (01.11.2024)

12 Filiz Demirci Güler, a.g.e., s. 121.

Yaklaşık 10 yıl süren bu dönemin ilk yıllarında muhalefet, sonrasında ise iktidar partisi olarak gelişmelerin ana aktörü ve yönlendiricisi olan¹³ Adalet Partisi'nin 1961 tarihli parti programında¹⁴ çağdaş Batı uygarlığı hukuku ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ifadesini bulan bir toplum düzeni ve hukuk devleti amaçlandığı belirtilmiş, (mad.1) ancak AET ile ilişkilere yer verilmemiştir.

1961 tarihli tüzüğünde “milli bünyeye uygun ıslahatçılık esaslarını vatandaşlara benimsetme”yi¹⁵ amaç edinen AP'nin 1961 yılındaki çağdaşlık ve Batılı değerlere vurgu yapılan seçim beyannamesinde Avrupa'daki ekonomik bütünleşme üzerinde durulmuştur. Bir yandan bir ideal ve beka davası olarak gördükleri Avrupa'daki ekonomik bütünleşmeye katılmak amaçlanırken, diğer yandan, bunun için ulusal sanayinin korunması gerektiği ifade edilmiştir¹⁶. Bu değerlendirme, aslında, iki darbe arası dönemde Türk siyasi hayatının merkez sağında en büyük parti olarak faaliyet gösteren AP'nin Avrupa bütünleşmesine katılmayı savunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, ulusal sanayinin korunması gerektiğine de vurgu yapan bir anlayışın yansımasıdır. Partinin 1980 askeri müdahalesine kadar devam eden siyasi ömrü boyunca AET ile ilişkilere bakışına bu söylem egemen olmuştur. Çünkü tarımsal kalkınmayı önceleyen DP'nin aksine AP, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında ithal ikameci sanayileşme modelini benimsemiştir.

Ülkede ithal ikameci sanayileşme politikalarının uygulanmasıyla birlikte rekabet eksikliğinin bir sonucu olarak özel sektör güçlenmiş, 1960'larda Koç ve Sabancı grupları büyük sanayiciler olarak ortaya çıkmıştır¹⁷.

AP'nin ilk genel başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ölümü sonrasında parti başkanlığına seçilen Süleyman Demirel, manevi ve milli değerler, ülkeye hizmet, ahlaklı siyaset gibi değerleri öne çıkarmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, işadamları, ABD siyasi çevreleri ve büyük gazeteler, Demirel'i Batı dünyasına sıcak bakan, iş dünyasının taleplerine duyarlı, uzlaşmacı bir lider olarak görmüşlerdir¹⁸. Gerçekten de, Süleyman Demirel 1960 yıllar boyunca siyasi kariyerinin en hoşgörülü, sivil ve halka yakın lider profili çizmiştir. Ancak, 1970'li yıllarda Demirel, ortağı olan aşırı sağ partilerin de etkisiyle çok sert muhalefet yapan, kutuplaşma siyaseti uygulayan ve orduyla antikomünizm temelinde yakınlaşmaya çalışan bir lidere dönüşmüştür¹⁹.

13 a.g.e. s. 121.

14 Adalet Partisi Program, (Prensip Maddeleri), Orijinal Matbaa, Ankara, 1961, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/626/198104723.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (01.04.2023) s. 3.

15 Adalet Partisi Tüzük (Ana Nizamname), 1961, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2502/198104686.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (25.03.2023)

16 Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1961, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/638>, (26.03.2023) s.10.

17 Murat Aslan, “Süleyman Demirel: A Political Biography”, June 2017, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Supervisor: Feroz Ahmad), Yeditepe University, s.80-81.

18 Tanel Demirel, “Süleyman Sami Demirel”, Türkiye'nin 1960'lı Yılları, (Hazırlayan Mete Kaan Kaynar) İletişim Yayınları, 1. Baskı 2017, İstanbul, s. 529.

19 a.g.e. s. 538.

göz

Akademik
Bakış

19

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

27-29 Kasım 1964 tarihlerinde toplanan AP'nin ikinci büyük kongresince kabul edilen parti programında ülke sanayinin hazırlık döneminden sonra AET'ye katılım halinde güçlüklerle karşılaşmaması için önlemler alınması; Batılı ileri sanayi ülkeleriyle rekabet olanaklarının geliştirilmesi; AET ülkeleriyle sanayi alanında işbirliğini artırabilmek için göreceli olarak üstün olunan sanayi dallarında uzmanlık sağlanmasının gerekli olduğuna vurgu yapılmaktaydı. Yanı sıra, Ankara Antlaşması'yla ihracatın artırılarak, ithalata tasarruf sağlayacak sanayi dallarının korunma önlemleriyle geliştirilmesi üzerinde durulmuştur²⁰. Program, AP'nin ithal ikameci sanayileşme amacını ortaya koymaktadır. Programın "Dış Politika" başlıklı son bölümünde ise Avrupa Birliği'yle bağların yalnızca ekonomik bağlar olmadığını, bu bağların Türkiye'yi Batının hür ve zengin üyeleri arasına sokacağına altı çizilmiştir²¹.

10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde % 53 oy alarak iktidara gelen AP'nin hükümet programını meclise sunan Demirel, Türkiye'nin AET ile ekonomik işbirliği yaptığını ve ülke yararına bir uluslararası örgüt olduğunu, ortaklık ilişkisini düzenleyen Ankara Antlaşması'nı Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını hızlandıracak bir unsur olarak gördüklerini ve AET ile ilişkilerde bir sonraki aşama olan geçiş dönemine başlanması için gereken çalışmaların derhal başlanacağını ifade etmiştir. Demirel, ayrıca, AET'ye üye olabilmek için ülke sanayinin hızla "bünye değişikliği geçirmesi" gerektiğini belirterek AET ülkelerine ihracatın geliştirilmesine çalışılacağını altını çizmiştir. Programda ayrıca, Türk Sanayinin AET içindeki rekabete başarıyla dayanabilecek duruma getirilmesi için gereken önlemlerin alınması ve bu kapsamda, hazırlık döneminde ucuz emek ve hammadde gibi göreceli olarak avantaja sahip olunan sanayi dallarının geliştirilmesi de hedeflenmiştir²².

1965 yılından itibaren CHP, "ortanın solu" söylemiyle bürokratik karakterinden uzaklaşmaya çalışırken, AP özellikle, taşralı büyük toprak sahibi eşraf, tüccar ve işadamlarına dayanıyordu ve kısa zamanda taşralı tüccar-eşraf ağları ile kentli mega sanayi burjuvazisinin partisi haline gelmiştir²³.

1965 seçiminde sağın tüm kesimlerini bünyesinde toplayarak, % 53 oyla tek başına iktidar olmayı başaran AP, çok geçmeden sağın bütünlüğünü korumakta güçlüklerle karşılaşmaya başladı. İslamcılar, 1968 yılında "Büyük Din ve Mukaddesatçılar Kurultayında" kendilerine AP dışında bir strateji çizdiler. AP, 1968 yılında Odalar Birliği'nin başına getirilen Demirel'in dışı

20 Adalet Partisi Tüzük ve Program (1964) (Prensip Maddeleri), TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/598/197600306.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (25.03.2023) s. 57,

21 A.g.e. s. 71,

22 I. Demirel Hükümeti Hükümet Programı Konuşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 4 (27 Ekim 1965-26 Mart 1971) Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem 2 Cilt 1 Birleşim 5, 03.11.1965, Çarşamba, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_4.pdf, (01.04.2023) s. 2191.

23 İrfan Özet, "Soğuk Savaş Dinamikleri Ekseninde Merkez Sağ Siyaset: Adalet Partisi Örneği", Tesam Akademi Dergisi, 2023, s. 12.

açılımcı ve liberal politikalarına karşı çıkan Erbakan'ı 1969 Ağustosunda polis zoruyla başkanlıktan uzaklaştırmıştır. Erbakan da bunun üzerine, 8 Şubat 1970'de Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuştur²⁴. Öte yandan, AP, desteklediği Komünizmle Mücadele Dernekleri'nde AP yanlılarıyla Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yanlılarının yarıştığı 31 Ağustos 1968 tarihindeki kongresini AP yanlılarının kazanması sonrasında, CKMP, 1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını almıştır²⁵. Üstelik bu iki sağ parti AET ile ilişkilerin geliştirilmesine de karşıydılar. Sonrasında, AP içindeki milliyetçi-mukaddesatçı kesim tekrar bir muhalefet oluşturmuş ve 18 Aralık 1970 tarihinde Demokratik Parti kurulmuştur. Partide Menderes'in oğulları ve Celal Bayar'ın kızı gibi eski DP'lilerin yakınları da vardı ve AP'nin ekonomik politikalarına karşıydılar²⁶. Sonuç olarak, sağdaki yeni partilerin ortaya çıkmasıyla ve CHP'nin de ortanın solu sloganıyla giderek güçlenmesiyle, AP, artık 70'li yıllar boyunca tek başına iktidara gelemeyecek, AET karşıtı sağ partilerle koalisyonlar kurmak zorunda kalacaktı.

Dış politika konularına gelince ihtiyatlılık ve pragmatizm kişiliğinin önemli yönlerini oluşturan Demirel, siyasi kariyeri boyunca sık sık farklı faktörler arasındaki dengeye saygı duymayı ve dengenin korunmasına verdiği önemi vurgulamıştır²⁷. Dış politikada temelde Amerikan yanlısı bir politika uygulayan AP, Johnson Mektubuyla birlikte ABD ile ilişkilerde yaşanan gerilim sonucunda Türk dış politikasındaki ABD'yi dengeleme politikasının bir sonucu olarak²⁸ SSCB ile İnönü döneminde kurulan iyi ilişkileri devam ettirmiştir. Demirel, komünizme karşı olduğunu sürekli yinelerken, öte yandan Türkiye ekonomisinin gelişimi için SSCB'ne ihtiyaç olduğunu savunmuş²⁹ ve SSCB ile İskenderun Demir ve Çelik, Seydişehir Alüminyum Fabrikaları ve Aliağa Rafinerisinin kurulması anlaşmalarını yapmıştır³⁰. Türkiye'nin SSCB ile yakınlaşmasında ABD ile SSCB arasında Soğuk Savaş'ın gerilimlerinin azaldığı yumuşama döneminin (detant) de payı vardır.

Türkiye'nin ABD'den bir ölçüde uzaklaşarak yakınlaşmaya çalıştığı bir diğer aktör ise AET'dir. AET'ye yönelmesinde AET ile yeni kurulan ortaklık ilişkisinin payı büyüktür³¹. Bu kapsamda, Demirel sanayileşme çabalarına önem vermiş ve 1965-1969 yılları arasında etkileyici bir büyüme oranı yakalamıştır. Ancak, çok geçmeden, Türkiye ekonomisinde sorunlar başlamış, AP hükümeti, 1970 yılında Batılı devletlerden kredi alabilmek için Türk lira-

24 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, Türkiye ve Avrupa Topluluğu II Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, Ümit Yayıncılık, Ekim 1993, s. 35.

25 a.g.e. s. 35.

26 a.g.e. s. 38-39.

27 Murat Aslan, a.g.t. s. 41.

28 Cemal Fedayi, "Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971", Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Cilt: 16 Sayı: 57, Yıl: 2016, s. 141

29 Murat Aslan, a.g.t., s.80-81.

30 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 37.

31 Mehmet Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası, Cilt: I (1919-1973) Cilt:II (1973-1983), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:558, s. 518.

sının değerini yabancı paralar karşısında % 66.6 oranında devalüe etmiştir³². Böyle bir ortamda, AET ile ilişkilerde geçiş dönemine geçme konusunda çabaların en önemli amacı, AET ile ilişkileri geliştirerek, AET’den ekonomik yardımlar alma düşüncesi idi.

Beş yıl sürmesi planlanan hazırlık döneminin tam ortasında Başbakan Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 16 Mayıs 1967 tarihinde toplanan Ortaklık Konseyi toplantısında geçiş dönemine geçiş çalışmalarının başlatılmasını istediler. Beş yıllık hazırlık dönemi bitmeden gelen ve AET yetkililerini de şaşırtan böylesi bir talebin temel sebebi, kendi içinde gümrük birliğini gerçekleştirmek için iç sorunlarına odaklanan AET’yle bir an önce bütünleşmek hedefiydi. Başbakan Demirel, “Avrupalılık hissiyatının en açık ifadesi olan AET’ye” bir an önce üye olunarak “Avrupa’nın bütünleşmesine olumlu katkılarda bulunmak” istiyordu. Ayrıca, Hazırlık Döneminde Türkiye’ye verilen ticaret tavizleri yetersizdi ve Afrika-Karayip-Pasifik (ACP) ve Akdeniz ülkelerine daha fazlası veriliyordu³³. Geçiş dönemine erkenden geçilmesi talebinin altında yatan sebeplerden biri de bu “taviz yıpranmasıydı”. Demirel, söz konusu konuşmasında Türkiye’nin Avrupa’nın bir parçası olduğunu ve AET’yi geleceğin birleşmiş Avrupa’sının temeli olarak gördüklerini ve “*Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun temsil ettiği ekonomik düzen, Türkiye’nin kendisine seçmiş olduğu düzendir. Türkiye, ferde öncelik ve ferdi teşebbüse büyük değer veren bu düzenin milletleri refah ve mutluluğa götüreceğine*” inandıklarını belirterek Avrupa’yla kurulan ortaklık bağıyla Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınması için en uygun ortamı hazırladığını ifade etmiştir³⁴. Demirel’in geçiş dönemi talebini Ortaklık Konseyi’ne getirmesinin zamanlaması manidardı. Yunanistan’daki albaylar cuntasının yönetime el koyması sonrasında AET’nin Atina Antlaşması’nı askıya aldığını açıklamasının çok kısa bir süre sonrasıydı³⁵.

Avrupa Komisyonu, Türkiye’nin geçiş dönemine geçişiyle ilgili hazırladığı 29 Nisan 1968’deki Konsey toplantısında kabul edilen raporda, Ankara Antlaşması sonrasında Türkiye ekonomisinin gösterdiği gelişmenin küçümsemeyeceği, ancak bunun ikinci döneme geçiş için yeterli olmadığını altı çizilerek, Türkiye’nin gümrük vergilerinin çok yüksek olduğu ve bunların indirilmesinin de zaman alacağı ifade edilmiştir³⁶. Ancak, bu rapor AP hükümetinin geçiş dönemini başlatma çabalarına engel olamadı. Sonuçta, 9 Aralık 1968 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında kabul edilen ilke kararında “*Topluluğun üye ülkelerinin ekonomileri ile ani karşılaşması sonucunda zarar görmemesi gereken Türkiye ekonomisinin genel gelişmesine intibak edeceğine inanarak*” geçiş dönemini düzenleyecek olan Katma

32 Milliyet Gazetesi, “Paramız Devalüe Edildi 1 Dolar 15 Lira oldu”, 10 Ağustos 1970, s.1.

33 Şaban Çalış, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Yayınları, Ankara, 4. Basım, Ocak 2008, s. 137-140.

34 Mehmet Gönlübol, a.g.e. s. 518-519.

35 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 32.

36 Mehmet Ali Birand, Türkiye’nin Gümrük Birliği Macerası, 1959-1996, Milliyet Yayınları, 9. Baskı, Ocak 1996, s.193-194.

Protokol'ün tespiti ile ilgili işlemlerin başlatılması kararlaştırılmıştır³⁷.

AP'nin 1969 yılında yayımlanan programının “Ortak Pazar Hazırlık” başlığı altında ülke sanayinin hazırlık döneminden sonra AET'ye katılım halinde güçlüklerle karşılaşmaması için önlemler alınması; Batılı ileri sanayi ülkeleriyle rekabet olanaklarının geliştirilmesi; AET ülkeleriyle sanayi alanında işbirliğini artırabilmek için göreceli olarak üstün olunan sanayi dallarında uzmanlık sağlamanın gerekli olduğu ifade edilmiştir. 1965 yılındaki programdaki ifadelerin tekrarı olan bu ifadeler, hazırlık döneminden istediğini bulamayan Türkiye'nin bir an önce geçiş dönemine başlamak için ilişkileri geliştirme çabasını yansıtmaktadır. Programda, aynı zamanda, “Milli sanayii himaye” başlıklı 38. maddede ihracatı artıracak sanayi dallarına GATT ve AET anlaşmalarıyla çatışmayacak koruma önlemleri olarak bu sanayi dallarını geliştirme amacı yer almıştır³⁸.

Programda son olarak, tıpkı 1964 yılında yayımlanan programın “Dış Politika” başlıklı bölümdeki “*Aurupa Birliği, Ortak Pazar gibi Batı Dünyası ile bağlarımızı kuvvetlendirecek, iktisadî kalkınmamıza yardımcı olacak ve Türkiye'yi Batının hür ve müreffeh ülkeleri arasına sür'atle yükseltecek azimli adımları... dış politikamızın hedefleri arasında sayarız*”³⁹ şeklindeki ifadeler tekrarlanmıştır. 1969 yılı seçim bildirgesinin “dış politikamız” başlıklı bölümünde ise “*Aurupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklığımızın gelişmesindeki olumlu sonuçların, ortaklığın daha yakın ve daha sıkı ekonomik, sosyal ve malî münasebetleri kapsayacak olan geçiş döneminde artarak sağlanmasına gayret edilecektir*”⁴⁰ ifadeleriyle geçiş dönemine geçme amacı net olarak ifade edilmiştir.

1969 seçimlerinde oyların % 46,6'sını alan AP, yeniden tek başına iktidar oldu. Ardından II. Demirel Hükümetinin programını Meclise sunan AP lideri Süleyman Demirel, CHP'lilerin geçiş dönemine hemen geçilmemesi yönündeki uyarıları karşısında Ankara Antlaşması'nı kendilerinin değil CHP iktidarının imzaladığının altını çizmiş ve “*Ortak Pazarın tarihleri var... Bu tarih gelmiş,... Ya geçiş dönemine gireceğiz, ya tehir edeceğiz. Türk ekonomisinin faydasına olacak bir müzakere ile Türk ekonomisinin kaldıracabileceği bir geçiş dönemine geçmekte memleketin ne zararı var?*”⁴¹ şeklinde-

37 “Ortaklık Anlaşmasının geçiş döneminden hazırlık dönemine intikali ile ilgili meseleler konusunda Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin 9.12.1968 tarihli 9.toplantısında kabul edilen ilke kararı”, Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları, 1964-2000, Cilt I, Ankara, 2001, s.45. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/okk_tur.pdf , (29.04.2023)

38 Adalet Partisi Programı, 1969, Orijinal Matbaa, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/754> , (26.03.2023) s.17,

39 a.g.e. s.33,

40 Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1969, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları No: 38, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/615> , (29.03.2023) s.26.

41 II. Demirel Hükümeti Hükümet Programı Konuşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 4 (27 Ekim 1965-26 Mart 1971) s. 2747. Millet Meclisi Tutanak Dergisi Devre 3 Cilt 1 Birleşim 4, 07.11.1969, Cuma, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_4.pdf , (01.04.2023) s. 2747,

ki sözleriyle geçiş dönemine geçme kararını savunmuştur. Demirel, ayrıca, “Gümrük duvarlarının ardında tüketiciyi ezen bir endüstriyi savunamazsınız... rekabetten korkmayın, gümrük duvarlarından korkun... koruma önlemleri, bir noktaya kadar teşvikçi unsurlardır, bir noktadan itibaren ekonominin sırtına yüküdür.”⁴² diyerek rekabetçi bir ekonomiyi savunmuştur. Sonuç olarak da Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisini ulusal çıkarlara ve plan hedeflerine uygun bir yol olarak gördüklerini ifade etmiştir.

9 Mart 1970 tarihinde III. Demirel Hükümetinin programının görüşmelerinde⁴³ Süleyman Demirel AET ile ortaklığın yeni bir döneme girdiğini, bu dönemde ortaklığın ulusal çıkarlara uygun bir şekilde geliştirileceğini belirtmiş, yanı sıra geçiş dönemine başlama müzakerelerini olumlu bir şekilde sonuçlandırmayı amaçladıklarının altını çizmiştir. Demirel, ayrıca, “girilecek geçiş döneminin olumlu şartları içinde ülke ekonomisinin kazanacağı yeni dinamizmin kalkınma çabalarına önemli katkılarda bulunacağına inandıklarını”⁴⁴ belirterek geçiş döneminden beklentilerini ve AET konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur.

CHP lideri İsmet İnönü, Demirel Hükümetinin programının görüşmelerinde AET Antlaşmasının Türkiye’ye ortak üyelik hakkı verdiğini ve bu olanaktan memnuniyetle yararlanılması gerektiğini ve kendilerinin AET’ye samimi kanaatlerle başvurduklarını, ancak AP hükümetinin hazırlık döneminde ülkeyi geçiş dönemi için hazırlayamadığı ve önemli sanayi tesislerinin Avrupa ile rekabet edememesinden endişe ettiklerini ve bu nedenle AET’den kolaylıklar talep edilmesini istemiştir⁴⁵. Buna karşılık, Ortak Pazar’ın Türkiye ekonomisi için çok önemli olduğunun altını çizen Başbakan Süleyman Demirel, “Ortak Pazara girmemiz 5 sene sonra mümkünmüş gibi mülâhaza serd edildi, bu mülâhaza doğru değildir. 1963’te, 1964’te her şeyi dışarıdan alan bir Türkiye Ortak Pazara ne satacaktı?” diyerek İnönü’nün eleştirilerine yanıt vermiştir⁴⁶.

Türkiye’nin geçiş dönemini başlatmaya hazır olmadığını düşünen CHP Genel Sekreter Yardımcısı Besim Üstünel’in geçiş dönemine başlanması durumunda bazı önemli tesislerin kapatılacağını ya da iflas edeceğini iddiası karşısında⁴⁷ AP yetkilileri Milliyet Gazetesi’ne verdikleri beyanatta böyle bir durumun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı, ancak böyle bir durum gerçekleşse bile geçiş sürecine son verecekleri açıklamasında bulunmuşlardır⁴⁸.

42 a.g.e. s. 2747

43 III. Demirel Hükümeti Hükümet Programı Konuşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 4 (27 Ekim 1965-26 Mart 1971) Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem 3 Cilt 3 Birleşim 53, 09.03. 1970, Pazartesi, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_4.pdf, (01.04.2023) s. 2938

44 a.g.e. s. 2952,

45 a.g.e. s. 2981

46 a.g.e. s. 3021

47 Hakkı Uyar, İki Darbe Arasında CHP 1960-1971, Doğan Kitap, Eylül 2017, İstanbul, s. 375, (Milliyet, 29 Temmuz 1970.

48 Milliyet Gazetesi, “Tehlike doğarsa tatbikat durur”, 31 Temmuz 1970, s.9

İktisadi Kalkınma Vakfı etrafında toplanan işadamlarının AET konusunda desteğini alan AP hükümeti, AET ile ilişkilerin sürdürülmesine karşı olan büyük tüccar kesimi ve ticari kaygılarla karşı çıkanların muhalefetine rağmen geçiş dönemine geçme çabalarını devam ettirmiştir. Ayrıca, iş dünyasının büyük çoğunluğu, AET ile ilişkilerin geliştirilmesini destekliyordu⁴⁹.

Sonuç olarak, geçiş dönemini düzenleyen, 64 maddeden oluşan ve 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanan Katma Protokol'de⁵⁰ AET, sanayi ürünlerinde Türkiye'ye uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergi veya resimleri protokol yürürlüğe girer girmez kaldırmayı taahhüt etmiştir (9.mad.). Ancak, Türkiye'nin karşılaştırmalı olarak avantajlı olduğu tekstil ürünleriyle birlikte bazı petrol ürünlerini bunun dışında tutmuştur. Buna karşılık, Türkiye, 12 ve 22 yıllık iki takvimle gümrük tarifelerini sıfırlama taahhüdünde bulundu⁵¹.

Türkiye, Katma Protokol'ün 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'deki Val Duchesse şatosunda imzalanmasından bir gün önce, yani, 22 Kasım 1970 tarihinde gümrük vergilerini % 50 oranında artırmıştır⁵². Bu gümrük vergisi artışı, AP hükümetinin henüz imzaladığı metnin gereği olan gümrük indirimlerini yapma konusunda bile tereddütleri olduğunun en bariz kanıtıydı⁵³.

Demirel, Katma Protokol'ün getireceği ekonomik avantajların önemli avantajlar olmadığını biliyordu, ancak onun asıl önemsendiği şey, dışa açık ve rekabetçi bir modelin Türkiye'de uygulanmasıydı. Böyle bir modeli uygulamanın zorluğunu biliyordu, ancak *"Biz zorlanmadan harekete geçemiyoruz. Bu anlaşma ile disipline girmek zorunda kalıyoruz"*⁵⁴ ifadeleriyle Türkiye'nin AET ile rekabete zamanla alışacağını söylüyordu. Öte yandan, geçiş dönemine geçilememesi, Demirel Hükümeti döneminde ülkenin ileri götürülmediği ve hükümetin başarısızlığı anlamına gelecekti⁵⁵. Bu nedenle, AP hükümeti, Katma Protokol'ün imzalanması için çaba harcamıştır. Ancak, AET ile ilişkileri geliştirme konusundaki AP ve CHP arasında görüş birliği, 1971 Askeri Müdahalesi sonrasında ülkeye egemen olan siyasi istikrarsızlık ve ekonomik bunalımlar yüzünden son bulmuştur.

AP'nin 1970'li Yıllarda AET'ye Yönelik Değişen Yaklaşımı

12 Mart Muhtırası, ülkede demokratik hayat başta olmak üzere pek çok şeyi olumsuz etkilediği gibi, AET ile ilişkileri de olumsuz yönde etkilemiştir. 1971 yılının başlarında Katma Protokol, Demirel Hükümeti tarafından TBMM'ye sevk edilmiş⁵⁶, ancak, 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı Tağmaç

49 Şaban Çalış, a.g.e. , s. 173.

50 Kamuran Reçber, Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Hukuku, Dora Yayıncılık, Bursa, 2016, s.14.

51 Katma Protokol, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf , (13.04.2023)

52 Hacı Can, Çınar Özen, Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku, Gazi Kitabevi, 2005, s. 38.

53 Mehmet Ali Birand, a.g.e. s.259.

54 a.g.e. s.245.

55 a.g.e. s.246.

56 Hacı Can, Çınar Özen, a.g.e. s. 178.

Gaz

Akademik
Bakış

25

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

ve üç kuvvet komutanının Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanına muhtıra vermesi üzerine Süleyman Demirel Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır⁵⁷.

AP'nin AET ile ilişkiler konusunda çok farklı bir konuma savrulduğu bu dönemin en belirgin özelliği, “ortanın solu” söylemiyle CHP'nin giderek güçlenmesinin yanı sıra, sağdaki bölünme dolayısıyla sağın yeni partileri olan MSP ve MHP'nin giderek güçlenmesi sonucunda AP'nin tek başına iktidar olamamasıdır. Koalisyon kurmak için bu iki partiye ihtiyaç duyan AP, AET'yle ilişkilere karşı olan bu partilerle kurduğu koalisyonlarda bu partilerin AET karşıtı tutumlarından olumsuz etkilenmiş ve özellikle koalisyon ortağı MSP'yi küstürmemek için AET ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik cesur adımlar atamamış ve Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini bile yerine getirmemiştir.

AP'nin ilk döneminden belirgin bir şekilde farklılaşan bu yeni dönemde Türkiye ekonomik ve politik bir istikrarsızlık dönemine girmiş, AP'nin AET'ye yönelik politikaları da olumsuz etkilenmiştir. 12 Eylül Askeri Müdahalesine kadar sürecek bu dönemde Türkiye-AET ilişkilerine yönelik toplumsal mutabakat sona ermiş, AET ilişkilerine yönelik iyimser hava yerini kötümserliğe bırakmıştır⁵⁸. Bu dönemde, merkez sağ ve merkez solun iki büyük partisi AP ve CHP, AET ile ilişkiler konusunda sık sık birbirlerini suçlamışlardır. Türk sanayinin AET ile rekabete dayanamayıp çökeceği endişesi nedeniyle AET ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabalar yerini, Katma Protokol kapsamındaki yükümlülüklerin yeniden ele alınması taleplerine bırakmıştır.

1970'lerin kutuplaşan Türkiye'sinde AP, ekonomik liberalizm ve girişim özgürlüğünü savunmaya devam ederken, sivil ve siyasal özgürlükler konusunda daha muhafazakâr ve gelenekçi bir yaklaşım benimsemiş⁵⁹ ve kendini daha sağda konumlandırmıştır. Bu dönemde, Demirel, ortağı olan aşırı sağ partilerin de etkisiyle çok sert muhalefet yapan, kutuplaşma siyaseti uygulayan ve orduyla antikomünizm temelinde yakınlaşmaya çalışan bir lidere dönüşmüştür⁶⁰. Sağda giderek güçlenen MSP ve MHP nedeniyle tek başına iktidar şansı bulamayan AP, giderek politikalarının merkezine güvenliği koymuş, AP-CHP koalisyon fikrine kulaklarını tıkamıştır. 1975'te “Milliyetçi Cephe” (MC) hükümetleri dönemi başlamış, Milliyetçi Cephe, AP'nin tüm politikalarını etkilerken, AET ile ilişkileri de olumsuz etkilemiştir⁶¹. Özcan'a göre, bu dönemde AP'nin CHP ve sol karşıtlığı dış politika konularına da yansımıştır. 1970'li yıllarda AP'nin dış politikası, Ecevit'in başında olduğu CHP'nin Batı çizgisinden uzaklaşarak bağımsız bir dış politikaya yönelme söyleminin tersini savunmakla sınırlıydı ve Türkiye'nin içinde bulunduğu

57 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 41.

58 Şaban Çalış, a.g.e. s. 135.

59 Gazanfer Kaya, Toplumsal değişme Sürecinde Siyaset ve Özgürlükler (CHP ve AP Üzerine Bir İnceleme) Ütopya Yayınları:226, Şubat 2013, s. 348.

60 Tanel Demirel, a.g.e., s. 538.

61 İrfan Özet, a.g.m. s. 20.

ittifaklar manzumesine bağlı olmak prensibine dayalıydı⁶².

Katma Protokol'ün 1 Temmuz 1971 tarihinde Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında CHP adına konuşan Kemal Demir, CHP'nin Katma Protokol'e yönelik görüşlerinin AET'ye ortak üyelikle ilgili görüşleriyle karıştırılmaması gerektiğini belirterek, kendilerinin AET ile ilişkilerin geliştirilmesine değil, Katma Protokole karşı olduklarını ifade etmiştir. CHP'ye göre, hazırlık döneminde gerekli hazırlıkların yapılmadığı, bu yüzden de “Türk ekonomisini gelecekte giderilmesi mümkün olmayacak koşullar içine sokacak bir protokol hazırlanmıştı⁶³. AP grubu adına konuşan ve yasa tasarısına “evet” diyeceklerini belirten Orhan Oğuz ise Ankara Antlaşması ile Katma Protokol'ün birbirinden ayrılamayacağı, birine iyi diğeri kötü denilemeyeceğini savunmuştur⁶⁴.

TBMM'de Erim Hükümeti adına konuşan Dışişleri Bakanı Osman Olcay, “*hükümet olarak Katma Protokol'ün tüm eksik yönlerine rağmen ekonomik ve politik açılardan önem arz ettiğine*” inandıklarını belirterek, politik yönüyle ortaklığın Türkiye'nin Batıya yönelik geleneksel dış politikasına her yönüyle uygun bir ilişki kurduğunun altını çizmiştir. Görüşmeler sonucunda, 5 Temmuz 1971 tarihinde Millet Meclisi'nde ve 22 Temmuz 1971 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda kabul edilmiştir⁶⁵.

AP'nin 1973 yılı seçim beyannamesinde Türkiye'nin Avrupa'da inşa edilmesi planlanan yeni düzen içinde yer alması gerektiği belirtildikten sonra AP iktidarı döneminde AET ile ortaklığın geliştirilmesi konusunda olumlu sonuçlar alındığı, ortaklıkla daha yakın ve daha sıkı ekonomik, sosyal ve malî ilişkileri kapsayacak olan geçiş dönemi hazırlıklarında görülen aksaklık ve duraklamalara son verilerek, hazırlıklarla ilgili çalışmaların hızlandırılacağı ifade edilmiştir⁶⁶. Seçim beyannamesinin “dış ekonomik ilişkiler” bölümünde ise dünyanın en ileri ekonomileriyle ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirileceği ve bu kapsamda Türkiye'nin AET bütünleşmesinde yerini alması için, çabaların artırılacağı ve Topluluğun ortak ekonomi politikası ile Türkiye'nin ekonomik politikası arasında yakınlaşma sağlanacağı belirtilmiştir. Son olarak, “Sanayi Politikamız” başlığı altında ise “*gelecekte bir Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkesi olacağımız varsayımı sınırlı yatırım tercihlerindeki kriteri teşkil edecektir*”⁶⁷ ifadeleriyle net olarak AET ye üyelik hedefine vurgu yapılmıştır.

Bu arada AET'nin ilk genişlemesi gerçekleşmiş, bu kapsamda, İngiltere, İrlanda ve Danimarka, Topluluğa üye olmuşlardır. Bu yeni üç üye ülke nedeniyle Türkiye'nin zaten sınırlı olarak yapabildiği sanayi ürünleri ihra-

62 Gencer Özcan, “Yetmişli Yıllarda “Dış” Politika”, Türkiye'nin 1970'li Yılları, (Hazırlayan Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2020, İstanbul, s. 264.

63 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 118-119.

64 a.g.e. s. 120.

65 a.g.e. s. 121-123.

66 Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1973, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/649>, (25.03.2023), s. 27- 28.

67 a.g.e. s. 36.

catında sorunlar çıkmıştır. Yanı sıra, yukarda değinmiş olduğumuz AET'nin üçüncü dünya ülkeleriyle Akdeniz ülkelerine sağlamış olduğu gümrük indirimleri, Türkiye'nin ihraç ettiği geleneksel tarım ürünlerinin Avrupa pazarındaki fiyat avantajını kaybetmesine yol açmıştır. Türkiye'nin AET ile ticaretinde oluşan dış ticaret açığı, Türkiye'nin dış ödemeler dengesini bozan bir etken olarak görülmüş ve Katma Protokol konusundaki şikâyetleri artmaya başlamıştır. Bu durumun düzeltilmesi için yapılan girişimler de sonuçsuz kalmış, örneğin, Türkiye, avantajlı olduğu tekstil ürünleri konusunda istediği tavizler de AET tarafından reddetmiştir⁶⁸.

1973 yılı seçimlerini % 33.30 oyla kazanan CHP'nin MSP ile kurduğu I. Ecevit Hükümetinin Koalisyon Protokolü'nde AET ile ilişkilere "İç ve Dış Ticaret" başlığı altında "AET ile olan ilişkilerin esas anlaşmalar doğrultusunda yürütülmesine devam edilmekle birlikte ek protokoller yeniden ele alınacak, ... Türkiye'ye en uygun şartların sağlanması için gerekli teşebbüsler yapılacaktır"⁶⁹ şeklindeki ifadelerle kısaca değinilmiş, Ankara Antlaşması'nın ve dolayısıyla AET ile ilişkilerin devamı istenirken, Katma Protokol'ün yeniden ele alınması istenmiştir. Protokol'ün "dış politika" başlığı altında ise AET ile ilişkilere MSP'nin karşı çıkması nedeniyle hiç değinilmemiştir.

CHP-MSP hükümetinin düşmesinin ardından, 31 Mart 1975 tarihinde AP, MSP, MHP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi'nden (CGP) oluşan koalisyon hükümeti kuruldu. IV. Demirel Hükümeti olarak da adlandırılan hükümetin koalisyon protokolünde AET'yle ekonomik işbirliğinin ulusal faydaya uygun bir şekilde sürdürülmesine çalışılacağı, Türkiye'nin Topluluğun kendisine sağladığı olanakları dış rekabet gücü olan bir sanayileşmeyi geliştirmek için değerlendirilmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir. AET'yle ortaklığın ulusal sanayiye, kalkınmaya en uygun şartlar içinde yürütülmesi ve AET'nin üçüncü ülkelerle kurduğu ilişkiler sebebiyle daralan avantaj marjının genişletilmesi yolunda çaba harcanacağı ifade edilmiştir⁷⁰.

IV. Demirel Hükümeti'nin meclisteki görüşmelerinde CHP grubu adına Necdet Uğur, DPT, Dışişleri, Maliye ve siyasi partilerin yanı sıra sanayicilerin de Katma Protokolün sanayinin gelişmesine engel olduğu görüşünü belirtmelerine rağmen, AP'nin çok gecikmeli bir şekilde bu noktaya geldiği⁷¹ eleştirisi karşısında Başbakan Demirel'in "O zaman onu demiştik, öyle dedik. Bugün şartlar değişmiştir... Şartlar değişince, tabii ki, ona göre Türkiye de Ortak Pazar ile olan ilişkilerinde yeni birtakım şeyler aramaya mecbur-

68 Özcan, a.g.e., s. 284.

69 I. Ecevit Hükümeti Koalisyon Protokolü, İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 5, (26 Mart 1971-17 Kasım 1974) Aralık 213, TBMM Basımevi., https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_5.pdf, (14.04.2023) s.3978

70 IV. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 6, (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979), (AP-MSP-CGP-MHP) Aralık 2013, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_6.pdf, (02.03.2023) s.4606.

71 a.g.e. s.4649.

⁷²şeklindeki AET ile ilişkilerin gözden geçirilmesinden yana olduğunu ifade eden yanıtı, AET'yle ilişkilerde 1960'lı yıllarda var olan ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi yönündeki kararlılığın artık eskisi kadar net olmadığını bir göstergesiydi.

1976 tarihli tüzüğünde “*çağdaş uygarlığa en kısa yoldan ulaşmayı*”⁷³ amaçları arasına sayan Adalet Partisi'nin parti programında “*Milletimizin bir an evvel muasır Medeniyet seviyesine ulaşması için lüzumlu hamlelerin devamlı olarak yapılmasını zarurî görüyoruz*”⁷⁴ ifadeleriyle çağdaş uygarlığa ulaşma hedefinin gerçekleştirilmesi partinin ana amaçlarından biri olarak sayılmıştır. Ancak, kurulan koalisyonda derin görüş ayrılıkları vardı. Dönemin MSP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, Türkiye'nin önerileri kabul edinceye kadar AET ile ilişkilerin dondurulmasını istiyordu ve Türkiye'nin Batının “ortak pazarı” olduğunu, Türkiye'ye pazar vermediğini, Türkiye korunma önlemlerine başvuracağı zaman ve Müslüman ülkelerle ticaret anlaşmaları yapacağı zaman Batıdan izin almak zorunda kalacak olmasını haksızlık olarak niteliyordu ⁷⁵. Böylesi bir koalisyonda ileri bir adım atılması mümkün değildi. Nitekim, Komisyon temsilcisi Emile Noel, “*Türkiye'nin tam üyelik için hazır olmadığını Topluluğa bildirdiğini*” ve ilişkilerin iyileştirilebilmesi için Türkiye'nin ne istediğini saptaması gerektiğinin altını çiziyordu ⁷⁶.

Erbakan, Emile Noel'e revizyon taleplerini sunarken, Noel, Türk sanayinin ve ekonomisinin gelişmesinin Türkiye-AET ilişkisinin başlıca hedefi olduğunu, fakat anlaşmalarda revizyon yapılmasını kabul etmeyeceklerini, bununla birlikte AET'nin Türk sanayinin karşılaştığı bazı güçlükleri gidermek için alınması gereken önlemler üzerinde çalışmaya hazır olduklarını söyleyerek Katma Protokol'ün değiştirilmesine karşı olduklarını ifade etmiştir. AET'ye karşı olduğunu her fırsatta ifade eden MSP'nin önerilerinin kabul görmesi zaten olanaksızdı⁷⁷.

Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda darbecilerin devrilmesiyle birlikte demokrasiye dönen Yunanistan, AET'ye 12 Haziran 1975 tarihinde tam üye olmak için başvurmuştur⁷⁸. Bu dönemde, Türkiye'de Demirel'in Başbakanlığında Milliyetçi Cephe Hükümeti iktidardaydı. AET'ye tam üyelik başvurusu gündeme geldiğinde, Dışişleri yetkilileri olumsuz tavır takınmış, sadece Türkiye'nin AET Daimi Delegasyonu Büyükelçisi Tevfik Saracoğlu “*hemen başvuralım, ya bizi Yunanistan'la birlikte almak ya da Yunanistan'ı gecik-*

72 a.g.e. s.4763-4764.

73 Adalet Partisi Tüzük, 1976, s. 3, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2542/197903794.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (25.03.2023)

74 Adalet Partisi Program Prensipler Maddeleri, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/626/198104723.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (25.03.2023), s. 4.

75 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 211.

76 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 193.

77 a.g.e. s. 213.

78 Mehmet Ali Birand, Türkiye'nin Gümrük Birliği Macerası, 1959-1996, Milliyet Yayınları, 9. Baskı, Ocak 1996, s.22.

tirmek zorunda kalırlar” uyarısında bulunmuş, ancak Demirel, “Böyle bir şeyi düşünmek söz konusu dahi olamaz”⁷⁹ diyerek tam üyelik başvurusunda bulunmayacaklarını açıkça ifade etmiştir. Demirel, ayrıca, 14 Ekim 1976 tarihinde yabancı gazetecilere verdiği demeçte de “Yunanistan AET’ye tam üye olabilir. Bu kendilerinin bileceği bir iştir. Yunanistan girdi diye, Türkiye’nin mutlaka onu izlemesi gerekmez”⁸⁰ diyerek AET’ye üyelik başvurusunda bulunmayacaklarını bir kez daha tekrarlamıştır.

1960’larda AET ile ilişkileri geliştirmeye çalışan AP yerine, 1970’lerin ortasında Yunanistan tam üyelik başvurusu yaparken, Türkiye’nin de benzer biçimde davranmasını sağlayamayan bir AP söz konusudur. AET’ye tam üyelik başvurusu yapılmamasının sebepleri arasında Dünya petrol bunalımı sonucunda ülkede oluşan ekonomik krizle birlikte eş zamanlı olarak AET ile sürekli olarak artan dış ticaret açığı ve siyasi istikrarsızlık ortamının önemli yeri vardır. Ancak, yapılacak olası bir başvuru olumlu sonuçlansaydı, ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarına önemli katkılar yapabildi. Olumsuz olması durumunda bile ülkeye bir zararı olmayacak ve Yunanistan’ın üyeliğini engellenmiş ya da zorlaştırılmış olabilecekti. Sonuçta, AET Konseyi, Yunanistan’ın üyelik müzakerelerini 1976 yılında başlatma kararı almış, 1979 yılında müzakereler başarıyla sonuçlanınca Yunanistan, 1981 yılında AET’nin 10. üyesi olmuştu. Türkiye ise Soğuk Savaş ortamında Batı dünyasının Türkiye’ye çok ihtiyacı olduğu bir dönemde üyelik fırsatını kaçırmıştır.

Yunanistan 1976 yılının Eylül ayında AET’ye katılım görüşmelerine başlarken⁸¹, AP’nin liderliğindeki Milliyetçi Cephe Hükümeti, 25 Aralık 1976 tarihinde aldığı tek yanlı kararlar Katma Protokol’ün korunma maddesine (60. Mad.) dayanarak tüm yükümlülüklerini dondurmıştır⁸². Böylelikle, Türkiye 1 Ocak 1976 tarihine kadar uyguladığı gümrük indirimlerini 1977-1978 yıllarında da yerine getirmeyeceğini ve erteleyeceğini ilan etmiştir⁸³. Ardından, 1977 yılına gelindiğinde, Türkiye, Katma Protokol hükümlerini uygulamaktan kaçınırken, Portekiz ve İspanya AET’ye tam üyelik başvurusu yapmıştır. AET, 1978’de Portekiz ve İspanya ile tam üyelik müzakerelerini başlatma kararı almıştır⁸⁴. Ancak, gerek AP gerekse CHP bu uluslararası gelişmeleri takip edememişlerdir.

AP, 1977 yılı seçim beyannamesinde AET’yi kalkınmaya ve ülke sanayinin dış rekabet gücü kazanmasına destek olacak bir araç olarak gördüklerini belirtmiştir. Ancak, AET ile ilişkilerin ülkenin ağır sanayini ve ihracatını engellememesi gerektiğine de dikkat çekilmiştir. Bu koşulların düzenlenmesinde “günün yeni şartlarına uygun bir dengeye ulaşmayı” ve “ortaklık münasebetlerinin yeni boyutlara oturtulmasını” hedeflediklerini ilan etmişlerdir⁸⁵.

79 a.g.e. s.42.

80 a.g.e. s.126.

81 a.g.e. s.23.

82 Hacı Can, Çınar Özen, s. 62-64.

83 Rıdvan Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2007, s.441.

84 Mehmet Ali Birand, a.g.e. s.24-25.

85 Adalet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi, Kervan Yürüyecektir, 1977, TBMM Kütüphanesi,

Bu ifadeler, AP iktidarı tarafından geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol hükümlerinin yeniden düzenlenmesi arzusunu yansıtmaktadır. Ayrıca, söz konusu ifadeler AP'nin artık 1960'lardaki gibi Batılılaşma ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma gibi kavramları kullanmayıp AET ile ilgili konuları büyük ölçüde ekonomik bir bakış açısıyla görmeye başladığını göstermektedir. Bu politika değişikliğinde etkili olan temel faktör, AP'nin AET ile ilişkilere karşı çıkan MSP ile koalisyon hükümetleri kurmak zorunda kalmış olmasıdır. MSP'nin yanı sıra, diğer ortak MHP'de de durum farklı değildi. MHP lideri Alparslan Türkeş, *"Haçlı seferi olarak gördüğümüz, AET harekâtı ancak MHP iktidarıyla durdurulabilir"* diyordu⁸⁶. Ülkede, MSP ve MHP'nin etkisiyle AET'ye yönelik genel bir olumsuz atmosfer ortaya çıkmış⁸⁷ ve bu olumsuz atmosfer AP liderliğinde yeni hükümetin koalisyon programına da yansımıştır. 21 Temmuz 1977 tarihinde göreve başlayan ve 21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978 tarihleri arasında iktidarda kalan V. Demirel Hükümeti'nin koalisyon protokolünde de AET ile ilişkiler konusunda AET ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapan *"AET ile aramızdaki münasebetleri, milli sanayimizin geliştirilmesi ve güçlenmesine hizmet edecek, ihracatımıza pazar sağlayacak, milli menfaatlerimizi koruyacak biçimde ele alıp yeniden düzenlemeyi zaruri görüyoruz"*⁸⁸ şeklindeki ifadeler, IV. Demirel Hükümeti'nin koalisyon protokolüyle aynıdır ve yeni hükümetin AET ile ilişkileri geliştirme gibi hedefinin olmadığını göstermektedir. İç politikada da durum farklı değildi. Demirel, 1960'lı yıllardaki politikalarının aksine 1970'li yıllar boyunca MC hükümetlerinin devamını sağlayabilmek için koalisyon ortakları MHP ve MSP'nin de etkisiyle daha sert ve kutuplaştırıcı söylemlerde bulunmuştur⁸⁹.

Yeni hükümette AET ile ilişkilere karşı çıkan MSP'nin kilit bakanlıklara sahip olması, AET çevrelerinde kaygı yaratmıştır. Türkiye-AET ilişkilerinin yeniden ele alınıp bir düzenlenmesini isteyen AET yetkililerinin *"bu koalisyonun denenmiş tutumu kaygılar yaratmaya yetmektedir. Tam iki yıl süreyle ne istediğini saptayamayan bu hükümet ile nasıl anlaşma yapılıp bilemiyoruz"*⁹⁰ şeklindeki ifadeleri hükümetin AET konusundaki kararsızlığının AET çevrelerinde yarattığı rahatsızlığı göstermekteydi.

Yunanistan'ın tam üyelik başvurusunda bulunup sonrasında tam üye olması, Türkiye'nin başvuru fırsatını kaçırmaması, Türkiye'nin AET ülkeleri gözünde önemini ve paralel olarak AET ile ilişkilerinde pazarlık gücünü de azaltmıştır⁹¹.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/610> , (29.03.2023) s. 27.

86 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 214.

87 Mehmet Gönlübol, a.g.e. s. 588.

88 V. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü, (AP-MSP- MHP) İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 6, (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979) Aralık 2013, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_6.pdf , (02.03.2023) s.5100,

89 Murat Aslan, a.g.t., s.154.

90 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 214-215.

91 a.g.e. s. 166.

görsel

Akademik
Bakış

31

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

AP öncülüğünde kurulan yeni koalisyon hükümetinin kurulmasından 1977 yılı sonunda kadar AET ile ilişkilerde bir gelişme olmamıştır. Katma Protokol uyarınca Türkiye'nin 1 Ocak 1978 tarihinden itibaren uygulaması gereken gümrük indirimlerini yapması gerekiyordu. AET bu indirimin ertelenmesini kabul ediyordu, ancak bunun için hükümetin AET'ye başvurması gerekiyordu. Hükümet, Katma Protokolün 60. maddesini kullanarak iki erteleme yapıyordu. Birincisi, Türkiye'nin 1977'de fiilen uygulamadığı AET'nin ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyumu bir yıl ertelemesiydi. İkincisi, 1978 yılında yapacağı 12 yıllık listedeki % 10'luk indirimin ertelenmesiydi. İki erteleme önerisi de AET Bakanlar Konseyi'nce uygun görülmüş, AET'nin 31 Aralık 1977 tarihli Resmi Gazetesi'nde yayımlanmıştır⁹².

5 Ocak 1978 tarihinde CGP ve Demokratik Parti'den milletvekillerinin yanı sıra AP'den ayrılan bağımsız milletvekillerinin katılımıyla kurulan Üçüncü Ecevit Hükümetinin programını sunan Ecevit, Toplulukla ilgili olarak Katma Protokol'ün ülke ekonomisinin gelişimini engelleyen hükümlerinin ülke ekonomisinin yararına işleyebilecek biçimde yeniden düzenlenmesini savunarak AP hükümetlerinin AET konusundaki görüşlerine benzer ifadeler kullanmıştır⁹³.

25 Mayıs 1978 tarihinde AET Komisyonu Başkanı Jenkins ile görüşen Başbakan Ecevit, Türkiye'nin AET'ye katılma hedefinin değişmeyeceğini net olarak ifade ederek AET çevrelerindeki kuşkuları dağıtmıştır. AET ülkelerinden yardım isteyen, ancak herhangi bir yardım alamayan Ecevit, kamuoyunu tatmin etmek için AET ile müzakereler yoluyla yeni bir formül bulununcaya kadar ilişkileri "dondurma" kararı almak zorunda kalmıştır.⁹⁴ CHP hükümeti, 9 Ekim 1978 tarihinde Brüksel'de yapılan görüşmelerde Türk sanayinin bir sektörü ya da dış mali istikrarını tehlikeye düşürecek bir durumun ortaya çıkması durumunda yükümlülüklerin askıya alınabilmesini düzenleyen Katma Protokol'ün 60. maddesine⁹⁵ dayanarak Topluluktan beş yıllık bir süre için yükümlülüklerini askıya alınmasını talep etmiştir. Ardından, Türkiye ile Topluluk arasında imzalanan Ankara Antlaşması'nın geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol'ün 10 ve 11. maddeleri gereği, "ithalat gümrük vergisiyle eş etkili vergi ve resimlerde 1 Ocak 1979 tarihinde yapılması gerekli %10 ve %5'lik indirimlerin ertelenmesi"⁹⁶ Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilmiştir. AET, 21 Mayıs 1979'da ilişkileri dondurma talebini kabul etmiştir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin ihraç mallarına uygulanan sınırlamaların kaldırılması ve Afrika-Karayip-Pasifik (ACP) ülkeleri ile Akdeniz ülkelerine verilen ödünlere Türkiye'ye de verilmesi taleplerini ise reddetmiştir⁹⁷. AET'den bu

92 a.g.e. s. 215.

93 TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 12 Ocak 1978, 5. Dönem, 2. Cilt, 91. Birleşim, s.276, (Millet Meclisi).

94 Şaban Çalış, a.g.e. s. 193.

95 Katma Protokol, (Erişim tarihi: 08.05.2022), <https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katmaprotokol.pdf>

96 Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, 28 Aralık 1978, s. 3.

97 Rıdvan Karluk, a.g.e. s.442.

kararın uygulamaya konulmaması konusunda herhangi bir öneri gelmemiş olması,⁹⁸ AET'nin de Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda istekli olmadığını gösterir. Hatta Tekeli ve İlkin'e göre Yunanistan'ın tam üyelik başvurusu yaptığı dönemde Ecevit Hükümetinin bu 5 yıllık askıya alma teklifi, Türkiye'nin başvuru yapmasından endişe duyan AET'yi rahatlatmıştır⁹⁹.

Ancak, bu karar sonrasında CHP hükümeti düşmüş, Türkiye-AET ilişkileri giderek kötüleşmiştir. Ardından, 12 Kasım 1979 tarihinden 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine kadar ülkeyi yöneten MSP ve MHP tarafından dışarıdan desteklenen AP azınlık hükümeti göreve başlamıştır. Yeni hükümet programının AET ile ilişkiler bölümü "*Uluslararası ekonomik kuruluşlar ve Ortak Pazar ile münasebetlerimizi Türkiye'nin menfaatlerine en uygun şekilde sürdürmeye ve geliştirmeye kararlıyız*"¹⁰⁰ şeklindeki ifadelerden ibarettir. Önceki Demirel hükümetleri programlarıyla karşılaştırıldığında hükümet programında AET ile ilişkiler konusu oldukça kısa bir biçimde verilmiş olmasına rağmen, hükümeti dışarıdan destekleyen MSP lideri Erbakan hükümetin programını sert bir şekilde eleştirmiştir. Zira Erbakan, hükümete olan desteklerini AET ile ilişkilerin yalnızca ekonomik ilişkilerle sınırlı tutulması şartına bağlıyordu¹⁰¹. MSP'nin AET karşıtı bu tutumu, Demirel'in AET ile ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atamamasında en önemli faktörlerden biri olmuştur. İlişkilerin geliştirilmesi bir yana, Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülükler bile yerine getirilememiştir¹⁰².

Demirel, AET ile ilişkilere ivme kazandırmak için Dışişleri Bakanlığına AET yanlısı Hayrettin Erkmen'i atamıştır. O dönemki ortaklık formülüyle ilişkilerin sağlıklı devam edemeyeceğini savunan Erkmen'e göre tek seçenek tam üyelikti ve ülkenin AET'ye tam üyeliğe hazırlanması için genel bir düzenlemeye gereksinim vardı¹⁰³. Ocak 1980'de Türkiye'nin Katma Protokol kapsamında yapamadığı gümrük indirimlerini yapmaya başlayacağını açıklayan Erkmen, 5 Şubat 1980'de Brüksel'de yapılan 26. Ortaklık Konseyi toplantısında AET ile ilişkileri canlandırmayı istediklerini AET yetkililerine bildirmiştir¹⁰⁴. Ardından, 6 Şubat 1980 tarihinde düzenlediği basın toplantısında Türkiye'nin yıl sonundan önce AET'ye tam üyelik başvurusu yapacağını açıklamıştır. Başvurunun yıl sonundan önce yapılmak istenmesinin sebebi ise Yunanistan'ın 1 Ocak 1981 tarihinde AET'ye tam üye olacak olması ve Türkiye'nin olası tam üyelik talebini engelleme olasılığıydı. AET ile ilişkilerin düzeltilmesi ve AET'ye üyelik çabaları AP iktidarını dışarıdan destekleyen

98 Şaban Çalış, a.g.e. s. 201.

99 İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e. s. 225.

100 "VI.Demirel Hükümeti", İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 7, (12 Kasım 1979- 9 Kasım 1989), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Aralık 2013, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 5 Cilt 13, Birleşim 6, 19 Kasım 1979, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_7.pdf, (15.04.2023) s. 5604.

101 a.g.e. s. 5634.

102 Gencer Özcan, a.g.e s. 284.

103 Şaban Çalış, a.g.e., s. 205.-206.

104 Hacı Can, Çınar Özen, a.g.e., s. 65.

g

MSP'yi rahatsız etmiş, MSP, Erkmek hakkında gensoru önergesi vermiştir. 5 Eylül 1980 tarihinde verilen gensoru önergesi muhalefet tarafından desteklenince Erkmek, 6 Eylül 1980 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır¹⁰⁵. Demirel, ise hükümetin devamını istediğinden Bakanın görevden alınması karşısında suskun kalmıştır. Bu olaydan, bir hafta sonra ordu yönetime el koymuş ve siyasi faaliyetler, Milli Güvenlik Konseyi'nin Yedi Numaralı Bildirisi¹⁰⁶ ile durdurulmuş, 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanununun¹⁰⁷ 1. maddesi uyarınca bütün siyasi partiler feshedilmiştir.

Sonuç

Türkiye'yi AET'ye ortaklık bağıyla bağlayan Ankara Antlaşması, 1963 yılında CHP iktidarınca imzalanırken, 1965'te iktidarı Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığında AP; CKMP, YTP'li bakanlar ve bağımsızlardan oluşan hükümetten devralan AP, AET ile ilişkilerin geliştirilmesi için yoğun çabalar harcamış, geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol de 1970 yılında AP iktidarınca imzalanmıştır. 1960'lar boyunca AET ilişkilerin geliştirilmesini destekleyen merkez sol ve merkez sağın iki ana partisi de gerek parti programlarında gerekse seçim bildirgelerinde ve söylemlerinde AET ile ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcadılar. Ancak, 1971 Askeri Muhtırasıyla başlayan ve AET ile ilişkilerin kötüye gittiği 70'li yıllar, AET konusundaki toplumsal mutabakatın yok olduğu, bu konudaki iyimserliğin yerini kötümser bir havaya bıraktığı yıllar oldu. Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülükler kapsamında yapılacak olan gümrük indirimlerinin ülke sanayini çökerteceği endişesi hem sağ hem de sol çevrelere egemen oldu. Bu dönemde, AP gümrük indirimlerinin ulusal sanayiye zarar verebileceği endişesiyle Katma Protokol'de taahhüt edilen gümrük indirimlerini yapma konusunda isteksiz davranmıştır. Ayrıca, AET ile ilişkilerin geliştirilmesini savunan CHP'nin bu dönemde AP ile benzer bir yaklaşım içinde olması, AP'yi AET ile ilişkileri geliştirme konusunda önemli bir destekten mahrum bırakmıştır.

1960'lı yıllarda Avrupa ile bütünleşme hedefine sahip çıkan, ülke ekonomisinin kalkınması için ihtiyaç duyduğu AET'yle ilişkilerini geliştirmek için ciddi çabalar harcayan AP, geçiş dönemini düzenleyen Katma Protokol'ü imzalamıştır. Ancak, 1973 dünya petrol krizinin de etkisiyle ülkede yayılan ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın artması ve AP'nin içinden MSP, MHP ve Demokratik Parti gibi partilerin çıkmasıyla tek başına iktidar olanağı bulamayan AP, merkez sağ politikarlardan uzaklaşarak daha sağda konumlanmaya başlamış, iktidarını devam ettirmeyi temel hedef olarak belirlemiş ve AET ile ilişkiler konusunu ikinci plana atmıştır. AP'nin AET'ye yönelik bu olumsuz tutumunda 1970'li yıllarda AP'nin koalisyon hükümetlerine ortak-

105 Rıdvan Karluk, a.g.e. s.443.

106 Milli Güvenlik Konseyi'nin Yedi Numaralı Bildirisi, Resmi Gazete, 12 Eylül 1980, Sayı: 17103, s. 10. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf , 14.11.2024.

107 Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun, TC Resmi Gazete, 16 Ekim 1981, 17486 Mükerrer, s.1, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17486_1.pdf , (14.11.2024)

lık eden koalisyon ortaklarının, özellikle de MSP'nin AET'ye yönelik olumsuz tutumu etkili olmuştur. Söz konusu dönemde, AP, AET ile ortaklık stratejisi olarak reformcu ve Türkiye'yi dış rekabete açma ve ihracata dayalı sanayileşme hedeflerini terk etmiştir. AP'nin 1970'ler boyunca koalisyon ortaklarının da etkisiyle ekonomik model olarak 24 Ocak 1980 tarihine kadar dışa bağımlılığı azaltacak ithal ikameci sanayileşme modelini seçmesi ve geçiş dönemi içinde AET'ye olabildiğince az ödün vererek, sanayileşmesini tamamlamayı amaçlayan politikalar benimsemesi, Türkiye'nin AET ile entegrasyonunu yavaşlatmıştır.

Öte yandan, AET'nin stratejisi ise Türkiye'nin ekonomisinin aşamalı bir şekilde AET ekonomisine uyumunu sağlamaktı. Zaman içinde dışa açılmasının Türkiye'nin yararına olduğunu düşünüyorlardı¹⁰⁸. AET, imzaladığı Katma Protokolle Türkiye'nin zaman içinde yapacağı gümrük tarifesi indirimleri yoluyla Toplulukla daha sıkı ekonomik bütünleşme sağlamasını ve geçiş dönemi sonunda gümrük birliğine alınmasını hedefliyordu. AET'nin Türkiye'nin ilişkileri dondurma talebi karşısında herhangi bir çözüm yolu önermemesi ve talebi kabul etmesi Topluluğun da Türkiye ile ilişkileri geliştirme konusunda çok istekli olmadığını gösterir.

Sonuç olarak, Yunanistan AB'ye 1981 yılında tam üye olmayı başarırken, Yunanistan'la AET'ye ortak üye olmak için aynı anda başvurmuş Türkiye, Yunanistan'ın izlediği yolu takip ederek tam üyelik başvurusu yapmamış, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemiş ve Batı dünyasının Türkiye'ye çok ihtiyacı olduğu Soğuk Savaş döneminde Yunanistan ile birlikte tam üye olma fırsatını kaçırmıştır.

Kaynaklar

Adalet Partisi Program, (Prensip Maddeleri), Orijinal Matbaa, Ankara, 1961, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/626/198104723.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , (01.04.2023)

Adalet Partisi Tüzük (Ana Nizamname), 1961, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2502/198104686.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , (25.03.2023)

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1961, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/638> , (26.03.2023)

Adalet Partisi Tüzük ve Program (1964) (Prensip Maddeleri), TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/598/197600306.pdf?sequence=1&isAllowed=y> , (25.03.2023)

Adalet Partisi Programı, 1969, Orijinal Matbaa,

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/754> , (26.03.2023)

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1969, Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları No: 38, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/615> , (29.03.2023)

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1973, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/649> , (25.03.2023).

Adalet Partisi Tüzük, 1976, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2542/197903794>.

gazi

pdf?sequence=1&isAllowed=y, (25.03.2023)

Adalet Partisi Program Prensiplere Maddeleri, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/626/198104723.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (25.03.2023).

Adalet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi, Kervan Yürüyecektir, 1977, TBMM Kütüphanesi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/610>, (29.03.2023).

AKÇAY, Ekrem Yaşar, “1970’lerde Siyasal Partilerin Gözüyle Türkiye’nin AET’ye Bakışı: AP, CHP, MHP, MSP, DP2 ve TKP Örnekleri”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:4 Sayı: 7, 2012 Güz (s.25-45).

Ankara Antlaşması-Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Ortaklık Yaratan Antlaşma, 12 Eylül 1963, https://www.ab.gov.tr/_117.html, (31.01.2023).

ASLAN, Murat, “Süleyman Demirel: A Political Biography”, June 2017, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Supervisor: Feroz Ahmad), Yeditepe University.

Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma, <https://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>, (30.03.2023).

BİRAND, Mehmet Ali, Türkiye’nin Gümrük Birliği Macerası, 1959-1996, Milliyet Yayınları, 9. Baskı, Ocak 1996.

CAN, Hacı, ve Özen, Çınar, Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku, Gazi Kitabevi, 2005. Cumhuriyet Gazetesi, “Ortak Pazar Nesillere Bırakılacak Mirastır”, 13 Eylül 1963.

ÇALIŞ, Şaban, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Yayınları, Ankara, 4. Basım, Ocak 2008.

DEMİR, Deniz Cenk, “Altmış Yıllarda Merkez Sağ: Demirkırat’tan Adalet Partisi’ne Merkez Sağın Sancılı Serüveni”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları, (Hazırlayan Mete Kaan Kaynar) İletişim Yayınları, 1. Baskı 2017, İstanbul, s. 483-517.

DEMİREL, Tanel, “Süleyman Sami Demirel”, Türkiye’nin 1960’lı Yılları, (Hazırlayan Mete Kaan Kaynar) İletişim Yayınları, 1. Baskı 2017, İstanbul, s. 529-538.

EMRE, Yunus, CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol, Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2013.

FEDAYİ, Cemal, “Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi: 1961-1971”, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Cilt: 16 Sayı: 57, Yıl: 2016, s.123-150.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Olaylarla Türk Dış Politikası, Cilt: I (1919-1973) Cilt:II (1973-1983), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:558, 1987.

GÜLER, Filiz Demirci, Türkiye’nin Yakın Siyasetinde Bir Örmek Olay: Adalet Partisi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2003.

Katma Protokol, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf, (13.04.2023)

KARLUK, Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.

KARLUK, Rıdvan ve DURAL, Betül Yüce, Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 1947, Eskişehir, 2013.

Katma Protokol, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf, (Erişim tarihi: 15.11.2024),

KAYA, Gazanfer, Toplumsal değişme Sürecinde Siyaset ve Özgürlükler (CHP ve AP Üzerine Bir İnceleme, Ütopya Yayınları:226, Şubat 2013.

Milli Güvenlik Konseyi’nin Yedi Numaralı Bildirisi, Resmi Gazete, 12 Eylül 1980, Sayı: 17103, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf, 14.11.2024.

Milliyet Gazetesi, "Tehlike doğarsa tatbikat durur", 31 Temmuz 1970, s.9.

Milliyet Gazetesi, "Paramız Devalüe Edildi 1 Dolar 15 Lira oldu", 10 Ağustos 1970, s.1.

"Ortaklık Anlaşmasının geçiş döneminden hazırlık dönemine intikali ile ilgili meseleler konusunda Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin 9.12.1968 tarihli 9.toplantısında kabul edilen ilke kararı", Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları, 1964-2000, Cilt I, Ankara, 2001, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/okk_tur.pdf , (29.04.2023)

ÖZCAN, Gencer, "Yetmişli Yıllarda "Dış" Politika", Türkiye'nin 1970'li Yılları, (Hazırlayan Mete Kaan Kaynar), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2020.

ÖZET, İrfan, "Soğuk Savaş Dinamikleri Ekseninde Merkez Sağ Siyaset: Adalet Partisi Örneği", Tesam Akademi Dergisi, 2023.

REÇBER, Kamuran, Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Hukuku, Dora Yayıncılık, 1. Baskı Bursa, 2016.

Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, 28 Aralık 1978.

Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun, TC Resmi Gazete, 16 Ekim 1981, 17486 Mükerrer, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17486_1.pdf , (14.11.2024)

SOYSAL, İsmail, (1991), "1957 AET Roma Antlaşması Metni", Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıtları. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara,1991.

TBMM, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 12 Ocak 1978, 5. Dönem, 2. Cilt, 91. Birleşim, (Millet Meclisi).

TEKELİ, İlhan ve İlkin, Selim, Türkiye ve Avrupa Topluluğu II Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, Ümit Yayıncılık, Ekim 1993.

UYAR, Hakkı, İki Darbe Arasında CHP 1960-1971, Doğan Kitap, Eylül 2017, İstanbul.

YSK, 9 Temmuz 1961 Anayasa Değişikliği Halk Oylaması Sonucu, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/1961Referandum/9-Temmuz-1961-Halk-Oylamas%C4%B1.pdf> , (01.11.2024)

"I. Demirel Hükümeti Hükümet Programı Konuşması", Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 4 (27 Ekim 1965-26 Mart 1971) s. 2191. Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem 2 Cilt 1 Birleşim 5, 03.11.1965, Çarşamba, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_4.pdf , (01.04.2023).

"I. Ecevit Hükümeti Koalisyon Protokolü", İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 5, (26 Mart 1971-17 Kasım 1974) Aralık 213, TBMM Basımevi, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_5.pdf , (14.04.2023).

"II. Demirel Hükümeti Hükümet Programı Konuşması", Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 4 (27 Ekim 1965-26 Mart 1971) Millet Meclisi Tutanak Dergisi Devre 3 Cilt 1 Birleşim 4, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_4.pdf , (01.04.2023).

"III. Demirel Hükümeti Hükümet Programı Konuşması," Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 4 (27 Ekim 1965-26 Mart 1971) Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem 3 Cilt 3 Birleşim 53, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_4.pdf , (01.04.2023).

"III.Ecevit Hükümeti", İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 6, (17 Kasım 1974- 12 Kasım 1979), TBMM Yayınları, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi.

"VI.Demirel Hükümeti," İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 7, (12 Kasım 1979- 9 Kasım 1989), Türkiye

Büyük Millet Meclisi Yayınları, Aralık 2013, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 5 Cilt 13, Birleşim 6, 19 Kasım 1979, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_7.pdf, (15.04.2023).

“IV. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü”, (AP-MSP-CGP-MHP), İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 6, (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979) Aralık 2013, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_6.pdf, (02.03.2023).

“IV. Demirel Hükümeti Program Görüşmeleri”, İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 6, (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979) Millet Meclisi Tutanak Dergisi Dönem 4 Cilt 11 Birleşim 63, 09.04.1975, Çarşamba, Aralık 2013, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_6.pdf, (02.03.2023).

“V. Demirel Hükümeti Koalisyon Protokolü”, İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 6, (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979) (AP-MSP- MHP) Aralık 2013, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukümetler/hukümetler_cilt_6.pdf, (02.03.2023).

Extended Abstract

The main purpose of this study is to reveal the Justice Party's approach to the European Economic Community, which has changed over time. In this article, the policies of the party, which is one of the main actors of Turkish political life and advocated Turkey's membership in the European Economic Community during its nearly 20-year political life, towards the EEC are analyzed in two different periods. In this framework, while the period from the establishment of the party to the 1971 military intervention constitutes the first period, the second period covers the period from the said military intervention to the military intervention in 1980, which also led to the closure of the Justice Party.

In the first period, the Justice Party advocated liberal economic and free market principles, became the country's main centre-right party, and gave wide coverage to the relations with the EEC in its programs, election manifestos and discourses, and made great efforts to improve relations with the EEC. When it came to power in 1965, the Justice Party made efforts to improve relations with the EEC and to implement the Additional Protocol, which regulates the preparatory period for the transition period.

In the second term of the Justice Party, it started to adopt an understanding that prioritizes import substitution industrialization and protecting the industry, rather than advocating an open and competitive economy, with the effect of increasing economic and political instability in the country due to the world oil crisis. In addition, it could not come to power alone due to the electoral system and had to form coalition governments with parties opposing relations with the EEC and neglected relations with the EEC. The Justice Party, which made serious efforts to improve its relations with the EEC in the 1960's, moved away from the center-right policies and started to take a more right position in a period when the economic and political instability spreading in the country increased with the effect of the world oil crisis. As a result, in this period, the Justice Party, mostly as the ruling party, abandoned the reformist and export-oriented industrialization goals of opening Turkey to foreign competition as a partnership strategy with the EEC in the 1960s. And during the 1970's, with the influence of its coalition partners, the Party chose the import-substitution industrialization model as the economic model until January 24, 1980, aiming to complete its industrialization simultaneously by making as few concessions as possible to the EEC during the transition period.

The Justice Party neglected the goal of integration with the EEC, prioritizing national industry protection measures. It was reluctant to fulfill its obligations under the Additional Protocol signed with the EEC. As a result, while Greece managed to become a member of the EEC, Turkey failed to fulfill its obligations arising from the Ankara Agreement and the Additional Protocol, and therefore missed the opportunity to become a full member together with Greece at a time when the Western world desperately needed Turkey in the Cold War environment.